

УДК 902.904 (574)
МРНТИ 03.91.41

<https://doi.org/10.52967/akz2022.3.17.115.125>

2021 жылы Ботай қонысында жүргізілген ғылыми-реставрациялық жұмыстарының нәтижелері

© 2022 ж. Дарменов Р.Т., Тәжекеев Ә.Ә., Құрманязов Ы.С., Сұлтанжанов Ж.Қ.

Keywords: archaeology, reconstruction, Northern Kazakhstan, Eneolit, Botai, Kymyzkhana

Түйін сөздер: археология, қайта қалпына келтіру, Солтүстік Қазақстан, энеолит, Ботай, қымызхана

Ключевые слова: археология, реконструкция, Северный Казахстан, энеолит, Ботай, кымызхана

Rustem Darmenov¹, Azil Khan Tazhekeyev², Yslam Kurmaniyazov^{2*}, Zhetesbi Sultanzhanov²

¹Leading Researcher, National Museum of the Republic of Kazakhstan. Astana, Kazakhstan.

E-mail: darmenov_rustem@mail.ru

²PhD, Head of the Research Center «Archaeology and Ethnography», Kyzylorda University named after Korkyt Ata, Kyzylorda, Kazakhstan.

E-mail: a.tazhekeyev@gmail.com

^{2*}Corresponding author, M.A. Researcher, Kyzylorda University named after Korkyt Ata,

Kyzylorda, Kazakhstan. E-mail: yslam.kurmaniyazov@gmail.com

²Master of history, Researcher, Kyzylorda University named after Korkyt Ata, Kyzylorda, Kazakhstan.

E-mail: zhetesbi.sultanzhanov@mail.ru

Results of scientific-restoration works for the Botai settlement in 2021

Abstract. The article publishes the results of scientific restoration work carried out at the Botai settlement. The monument dates back to the Eneolithic era, is located on the right bank of the Iman-Burlyk river, 1.5 km south-east of the village of Nikolskoye (Aiyrtau district, North Kazakhstan region). The Kymyzkhana object, discovered as a result of excavations of the Botai settlement in 2012-2014, underwent scientific restoration work in 2021. The main purpose of which was the museification of Botai dwellings in the open air, based on data obtained as a result of many years of research. At the suggestion of the author of the excavations, V.F. Zaibert, the archaeological site was named “Kymyzkhana”. The object was located on a hill in the northern part of the settlement. During the scientific and restoration work, local available sources of raw materials were used, currently the constructed object was presented to visitors and tourists. The first scientific restoration work carried out at the Botai settlement is the restoration of a residential complex of the late Stone Age on the territory of Kazakhstan. In addition, the work in this direction refers to the first stage of the creation of a security zone of the settlement and the preservation of uncovered structures, museumification.

Acknowledgments: We would like to express our gratitude to the author of the excavations, professor, Doctor of historical sciences V. Zaibert, for the scientific advice during the restoration work at «Kymyzkhana».

The authors of the article express their sincere gratitude to the local historian Zhenis Temirkhanuly and the resident of the village of Nikolskoye Vladimir Matyushin for all possible assistance provided during the work.

For citation: Darmenov, R., Tazhekeyev, A., Kurmaniyazov, Y., Sultanzhanov, Zh. 2022. Results of scientific-restoration works for the Botai settlement in 2021. *Kazakhstan Archeology*, 3 (17), 115–125 (in Kazakh). DOI: [10.52967/akz2022.3.17.115.125](https://doi.org/10.52967/akz2022.3.17.115.125)

**Рустем Тұрарбекұлы Дарменов¹,
Әзілхан Әуезханұлы Тәжекеев²,
Ыслам Серікұлы Құрманғазов^{2*},
Жетесби Қанапияұлы Султанжанов²**

¹жетекші ғылыми қызметкер, Қазақстан
Республикасының Ұлттық музейі,
Астана қ., Қазақстан

²PhD, «Археология және этнография» ғылыми
орталығының жетекшісі, Қорқыт Ата атындағы
Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан
^{2*}корреспондент авторы, гуманитарлық ғылымдар
магистрі, ғылыми қызметкер,

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан

²тарих магистрі, ғылыми қызметкер,
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан

2021 жылы Ботай қонысында жүргізілген ғылыми-реставрациялық жұмыстарының нәтижелері

Аннотация. Мақалада Солтүстік Қазақстан облысы Айыртау ауданы, Никольское ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 1,5 км жерде Иман-бұрлық өзенінің оң жақ жағалауында орын тепкен энеолит дәуірінің ескерткіші Ботай қонысында жүргізілген ғылыми-реставрациялық жұмыстарының нәтижелері жарияланады. 2012–2014 жж. қазба жұмыстарының нәтижесінде Ботай қонысынан ашылған «Қымызхана» нысанында 2021 ж. реставрациялық жұмыстары жүргізілді. Жұмыстың негізгі мақсаты көп жылғы ізденістердің нәтижесінде, қазба жұмыстарынан алынған мәліметтер негізінде Ботай үйлерін ашық аспан астындағы музейлендіру мәселесі бойынша алғашқы бастамасы болып отыр. Бұл археологиялық нысан қазба авторы В.Ф. Зайберттің ұсынысымен «Қымызхана» атауын алды, нысан қоныстың солтүстік бөлігіндегі жарқабақтың төбесінде орын тепкен. Қайта қалпына келтіру жұмыстарына жергілікті шикізат көздері пайдаланылды, қазіргі таңда бой көтерген нысан келуші қонақтар мен туристерге көрсетілуде. Ботай қонысында жүргізілген алғашқы ғылыми реставрация жұмыстары Қазақстан аумағындағы соңғы тас дәуірінің тұрғын үй кешенін қалпына келтіру болып табылады. Сонымен қатар, осы бағыттағы жұмыстар қоныстың қорғау аймағын жасау және ашылған құрылыстарды сақтау, музейлендіру ісінің де алғашқы кезеңіне жатады.

Алғыс: «Қымызханадағы» реставрациялық жұмысы барысында Ботай мәдениетін ашқан тарих ғылымдарының докторы, археология профессоры, Герман археологиялық институтының корреспондент мүшесі, қазба авторы В.Ф. Зайбертке ғылыми кеңесі үшін алғысымызды білдіреміз.

**Рустем Тұрарбекович Дарменов¹,
Азилхан Ауезханович Тажеев²,
Ыслам Серикович Курманғазов^{2*},
Жетесби Канапияевич Султанжанов²**

¹ведущий научный сотрудник,
Национальный музей Республики Казахстан,
г. Астана, Казахстан

²PhD, руководитель научного центра «Археологии
и этнографии», Кызылординский университет
им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

^{2*}магистр гуманитарных наук, научный сотрудник,
Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
г. Кызылорда, Казахстан

²магистр истории, научный сотрудник,
Кызылординский университет им. Коркыт Ата,
г. Кызылорда, Казахстан

Итоги научно-реставрационных работ, проведенных на поселении Ботай в 2021 г.

Аннотация. В статье публикуются результаты научно-реставрационных работ, проведенных на поселении Ботай. Памятник датируется эпохой энеолита, расположен на правом берегу р. Иман-бурлык, в 1,5 км к юго-востоку от села Никольское (Айыртауский р-н, СКО). Объект «Кымызхана», открытый в результате раскопок поселения Ботай в 2012–2014 гг., в 2021 г. подвергся научно-реставрационным работам. Основной целью которых являлась музеефикация ботайских жилищ под открытым небом, на основе данных, полученных в результате многолетних исследований. По предложению автора раскопок В.Ф. Зайберта археологический объект получил название «Кымызхана». Объект находился на возвышенности в северной части поселения. В ходе научно-реставрационных работ были использованы местные доступные источники сырья, в настоящее время построенный объект был представлен посетителям и туристам. Первые научные реставрационные работы, проведенные на поселении Ботай – это восстановление жилого комплекса позднего каменного века на территории Казахстана. Кроме того, работы в данном направлении относятся к первому этапу создания охранной зоны поселения и сохранения вскрытых сооружений, музеефикации.

Благодарности: Выражаем благодарность за научную консультацию при проведении реставрационных работ на объекте «Кымызхана» автору раскопок – профессору, доктору исторических наук В.Ф. Зайберту.

Авторы статьи выражают искреннюю благодарность краеведу Женису Темирханулы и жителю села

Ғылыми-реставрациялық жұмыстарын орындау барысында қажырлы еңбегін аямаған өлке тарихының жанашыры Жеңіс Темірханұлына және Никольское ауылының тұрғыны Владимир Матюшинге авторлар арнайы рақмет айтады.

Сілтеме жасау үшін: Дарменов Р.Т., Тәжекеев Ә.Ә., Құрманязов И.С., Сұлтанжанов Ж.Қ. 2021 жылы Ботай қонысында жүргізілген ғылыми-реставрациялық жұмыстарының нәтижелері. *Қазақстан археологиясы*. 2022. № 3 (17). 115–125- бб. DOI: [10.52967/akz2022.3.17.115.125](https://doi.org/10.52967/akz2022.3.17.115.125)

Никольское Владимиру Матюшину за посильную помощь, оказанную в процессе работ.

Для цитирования: Дарменов Р.Т., Тәжекеев А.А., Құрманязов И.С., Сұлтанжанов Ж.Қ. Итоги научно-реставрационных работ, проведенных на поселении Ботай в 2021 г. *Археология Казахстана*. 2022. № 3 (17). С. 115–125 (на каз.яз.). DOI: [10.52967/akz2022.3.17.115.125](https://doi.org/10.52967/akz2022.3.17.115.125)

1 Кіріспе (Дарменов Р.Т., Құрманязов И.С.)

Ботай мәдениеті – энеолит дәуірінде Солтүстік Қазақстан аймағын мекендеген тайпалардың мәдениеті. Ботай қонысын 1980 ж. Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясы (жетекшісі В.Ф. Зайберт) алғаш ашып, ғылыми айналымға енгізді, қазіргі уақытқа дейін бұл қоныста зерттеу жұмыстары жүргізіліп келеді.

Ботай халықаралық археологиялық экспедициясының 40 жылғы жүргізілген зерттеу жұмыстары барысында Ботай қонысынан өте бай археологиялық және остеологиялық материалдар табылған. Бірқатар шетел ғалымдарының ғылыми ізденістері мен зерттеулері қазақ елінің ежелгі тарихына қатысты ғылыми жаңалықтар ашты. Жартылай жер үстіне тұрғызылған үйлер ағаштан, саз балшықтан, жылқы сүйегінен, қайыңның қабығынан және шымнан салынған [Зайберт 2020: 25–40].

Аталмыш кешенде қазба жұмыстары 1980 ж. бастап жүргізілді, қазба жұмыстарынан алынған деректер мен материалдарға қарап, Қазақстанның солтүстік аумағында жаңа археологиялық мәдениет қоныстың атауымен «Ботай» мәдениеті деп атала бастады. Кейіннен Ботай қонысы халықаралық және отандық археология саласындағы маңызды ескерткіштердің бірі болды. Ботай мәдениеті отандық және кеңестік ғалымдардың назарын өзіне аударып қана қоймай, ескерткішке деген қызығушылықтарын оята түсті [Зайберт 1985: 3–17; 1993: 10–20; 2011: 15–30; 2017: 59–66].

Жүздеген тұрғын үйлер мен 200 мыңнан астам жәдігерлерді зерттеу арқылы ботайлықтардың шаруашылық, құрылыс қызметі, отбасылық қатынастары туралы түсінік алуға мүмкіндік беруде.

Қазіргі уақытқа дейін Ботай қонысы, Солтүстік Қазақстанның ежелгі тарихы және археологиясына арналған В.Ф. Зайберттің «Атбасар мәдениеті» (1992), «Энеолит Урало-Иртышского междуречья» (1992), «Тайны древней степи» (2007), «Ботай мәдениеті» (2009), «Ботай – у истоков степной цивилизации» (2011), «Атбасарская культура: Материалы и исследования по археологии Казахстана» (2012), «Сакральные контексты ботайской культуры» (2018), «Ботай» (2020) қазақ, орыс, және ағылшын тың еңбектері жарық көрген.

2019 ж. Ботай қонысы аумағында тұрғын үйдің ғылыми-эксперименталды кешені бой көтерген болатын. Бұл тұрғын үй кешені көп жылғы ізденістер мен қажырлы еңбектің арқасында заманауи техникаларды пайдалана отырып, ауа-райына төзімді қылып Ботай қонысынан және табиғи қорғалатын қорықтан тысқары жерден тұрғызылған. Қазіргі таңда қайта қалпына келтіру жұмыстары және безендіру жұмыстары жүргізіліп, туристерге және қонақтарға ұсынылып отыр.

1-сур. Ботай қонысының орналасу картасы. Орындаушы М.А. Антонов
Fig. 1. Location of the Botai settlement. Map compiled by M. Antonov
Рис. 1. Локализация поселения Ботай. Карту подготовил М.А. Антонов

2 Материалдар мен әдістер

2.1 Методология (Тәжекеев Ә.Ә., Сұлтанжанов Ж.К.)

Мақаланы жазу барысында тарихи-мәдени мұраларды қалпына келтіру барысында пайдаланылатын әдістер, нысан жайлы археологиялық зерттеу жұмыстарының нәтижелері (есептер, жоспары мен статиграфиялық сызбалары, тарихи-библиографиялық дереккөздер) және ғылыми-реставрация жүргізу үшін алдын-ала әзірленген ғылыми-жобалық құжаттар пайдаланылды

Қалпына келтіретін нысанға пайдаланылатын шикізат көздеріне жүргізілген материалтану және өлшем сызбаларына қатысты фотограмметриялық фиксация жұмыстары жүргізіліп реставрациялық жұмыстарының әр кезеңі суретке түсіріліп, кеткен құрылыс материалдарының шығыны есептелді.

2.2 Материалға сипаттама (Дарменов Р.Т., Құрманязов Ы.С.)

Нысанға ғылыми-реставрация жұмыстарының сатысы және қолданылған әдістер:

2021 ж. Қорқыт Ата ат. Қызылорда университетінің Археология және этнография ғылыми орталығы қызметкерлері мен ҚР МСМ «Қазқайтажаңғырту» ШЖҚ мемлекеттік кәсіпорнының архитектор мамандары бірлесе отырып Ботай қонысындағы «Қымызхана» кешенін жартылай көтеру және ашық аспан астындағы музей жасау мақсатында жасалынды.

2-сур. Қымызхананың қайта қалпына келтіру жұмыстарына дейінгі көрінісі. Фотосурет Ә.Ә. Тәжекеевтікі
Fig. 2. View of “Kumyzkhana” before restoration work. Photo by A. Tazhekeyev
Рис. 2. Вид «Кымызханы» до реставрационных работ. Фото А.А. Тажекеева

1. Нысанның беткі қабатынан қоқыстар жиналып, құрылыстың шекарасын анықтау үшін археологиялық тазалау жұмыстары жүргізілді, орталық ошақ орны тазартылды (2-сур.).

2. Реставрация үшін дайындық жұмыстары жүргізіліп және нысанның жанына құрылыс материалдары, оның ішінде Иман-бұрлық өзенін жағасынан алынған, өңделген шойтастар (бутовый камень), ағаш, саз және таза топырақ әкелінді.

3. Нысанның ортасынан сыртына қарай жаңбыр және қар суын сіңіретін, жер асты арығы қазылып, өзен жағасынан майда тастар мен үлкен шойтастар төселіп, нығыздалып беті жабылды (3-сур.).

4. Нысанның 60–80 см биіктікте сақталған сегіз бұрышты қабырғаның бұрыштарына қазықтар қағылып, өлшеу жұмыстары жүргізілді.

5. Қымызхананың археологиялық мәдени қабатын сақтау үшін, беткі қабатына өзен жағасындағы майда тастар «Ботай» қызыл сазымен¹ араластырылып бетіне төселді. Атап өтетін жайт, бұл аймақта саздың бірнеше түрлері кездеседі, оларды жергілікті халық құрылыс жұмыстарына және т.б. тұрмысқа пайдаланады.

¹ Ботай қызыл сазы (красная глина) – жергілікті халықтың берген атауы, Иман-бұрлық өзеннің жағалауларында кездеседі. Ғалымдар пікірінше ботайлықтар қыш ыдыстары осы қызыл саздан жасаған.

3-сур. Дренажды жүйені құру барысы. Сурет Ж.К. Сұлтанжановтікі
Fig. 3. The process of creating a drainage system. Photo by Zh. Sultanzhanov
Рис. 3. Процесс создания дренажной системы. Фото Ж.К. Сұлтанжанова

6. Тұрғын үй кешені қабырғасының астыңғы қабатына геотекстиль төселіп, беті сазбен жабылды. Геотекстиль – агрессивті химиялық заттарға төзімділікпен танымал және ол тіпті аязды -60-ға дейін көтереді суыққа және +100° дейін ыстыққа төзімді материал. Біздің мақсатымыз қабырғаны жаңбыр немесе қар суы шайып кетпеуін қамтамасыз ету. Нысанның астыңғы қабаттары геотекстильмен жабылған соң үстіне саз төселіп нығыздалып тегістелді.

7. Қымызхана қабырғаларын тұрғызу барысында ең биік нүктесі таңдалып алынып, қабырғалары шойтаспен (бутовый камен) қаланып, арасын берік қылып ұстап тұру үшін цемент және қызыл саз жағылды. Биік нүктесі тексеріле отырып сегіз бұрышты тастан қаланған қабырға бой көтерді. Қымызхана қабырғаларының іші толықтай сыланды. Сылақтың құрамы жергілікті ботай қызыл сазынан тұрады, 8 текше метр және 6 текше метр жылқы көңі әкелініп араластырып қабырға жиектері сыланды.

Нысанның сыртқы қабырғасын нығайту үшін етегіне геотекстиль төселіп, үсті қызыл сазбен жабылды (4-сур.).

8. Қымызхана құрылысына пайдаланылатын бөренелердің қабықтары арнайы аршылды және сыртына жылқы қамайтын қора салынды. Жоспары шеңберлі келген қора этнографиялық деректерге сүйене отырылып жасалды.

9. Үйдің сыртқы жағынан, гидрооқшаулау үшін қабырғалар түбіне шым қабаты төселді. Бұл төселген шымқабат үйдің негізін ылғалдан, жаңбыр суы мен қардан қорғайды.

4-сур. Қымызхананың тастан құралған іргетасының көрінісі. Сурет Ж.К. Сұлтанжановтікі
Fig. 4. View of the masonry foundations of kumyzkhana. Photo by Zh. Sultanzhanov
Рис. 4. Вид каменной кладки фундамента кымызханы. Фото Ж.К. Сұлтанжанова

Шымқабат төсеу процесі екі кезеңде өтті. Бірінші төсеудің кезеңі тамыз айының басында төселсе, екінші кезеңде қосымша шымтезек қабаты арнайы ағаш бөренелермен тығыздалды. Шымқабат қабатының төселу ауданы – 50 м² болды.

10. Қабырғалардың үстіне ағаш бөренелер төселіп сегіз бұрышты үй үш қатар бөренелер қаланып, бір-біріне бекітілді. Бөренелерге ыстықтан, оттан және қураудан қорғайтын жақпа майы айналдыра жағылды (5-сур.). Бөрене мен қаланған тастың аралары қызыл саз бен жылқы көңі араласқан батпақпен сыланды. Бөлменің ортасында тастардан қаланған шағын ошақ қойылды. Нысандағы қайта қалпына келтіру жұмыстары толықтай аяқталып, туристерге ашық аспан асты музейі болуға дайын тұр (6, 7-сур.).

3 Талқылау мен нәтижелер (Тәжекеев Ә.Ә., Дәрменов Р.Т.)

Нысан Ботай қонысының оңтүстік-батысында үлкен жарқабақтың үстінде (1-сур.). жалпы аумағы 200 м² жерді алып жатыр. Ашылған құрылыстың аумағы 40 м² құрайды. Шартты атаумен

5-сур. Ағаштан тұрғызылған қабырғаны сақтау шаралары. Сурет Ж.К. Сұлтанжановтікі
Fig. 5. Preservation measures for a wall built of wood. Photo by Zh. Sultanzhanov
Рис. 5. Меры по сохранению стены, возведенной из дерева. Фото Ж.К. Сұлтанжанова

№ 30-шы тұрғын үй деп берілген. Қазба жұмыстары барысында мәдени қабатынан қыш ыдыстар мен сүйек материалдары анықталған. Қызықты жәдігерлер ішінде «үтікше» (утюжок) табылған. Қоныстан биікте орналасқандықтан қыш ыдыстардың көптеп шығуы тұрғын үйдің айналасында топырақ сараптамалары және жерді геомагниттік сканерлеу барысында үйдің жаны қора екендігі оның бір уақытта қызмет атқарғанды расталып отыр. В.Ф. Зайберттің тұжырымы бойынша бұл жерде жылқы сауатын қора оны сақтап, дайындайтын үй қызметін атқарған, сондықтан «Қымызхана» деп атау берілген. Қазбаның жер бетінен ортаңғы бөлігінің тереңдігі 80 см болды. Қабырғаларындағы баспалдақтар еденнен – 65 см [Sandra Olsen et al. 2006: 89–111].

Стратиграфиялық сипаттамадан құрылысты салу барысында үлкен қазан шұңқыр қазылып, қабырға ұзындығы 1,6 м дейін жеткен және қабырға қалыңдығы 1 м, бекіту үшін саз арасына жылқы сүйектерін (қабырға, жамбас, ортаңғы жілік қоспасы, т. б. сүйектер) пайдаланған. Үйдің төбесін жапқандағы биіктігі 4,2 м болған және бөлме ортасынан ошақ орны мен шаруашылық үшін пайдаланған шұңқырлар табылды. Тұжырым бойынша қымызхананың ортасында ошағының үстіне бұтақтармен оралған себетпен жасалып сыртын саз балшықтармен жағылған ошақтың жылуын сақтап қалу ошақ үстіне орнатылған. Шаруашылық шұңқырлары тереңдігі 1 метрге дейін жеткен, көбінесе шұңқырларда жылқы етін сақтаған [Зайберт 2013: 20–30; Зайберт и др. 2013: 112–118]. В.Ф. Зайберт керамикалық ыдыстардың фрагментері бойынша «Қымызхана» б.д.д. IV мыңж. мерзімдейді [Зайберт и др. 2013: 112–118].

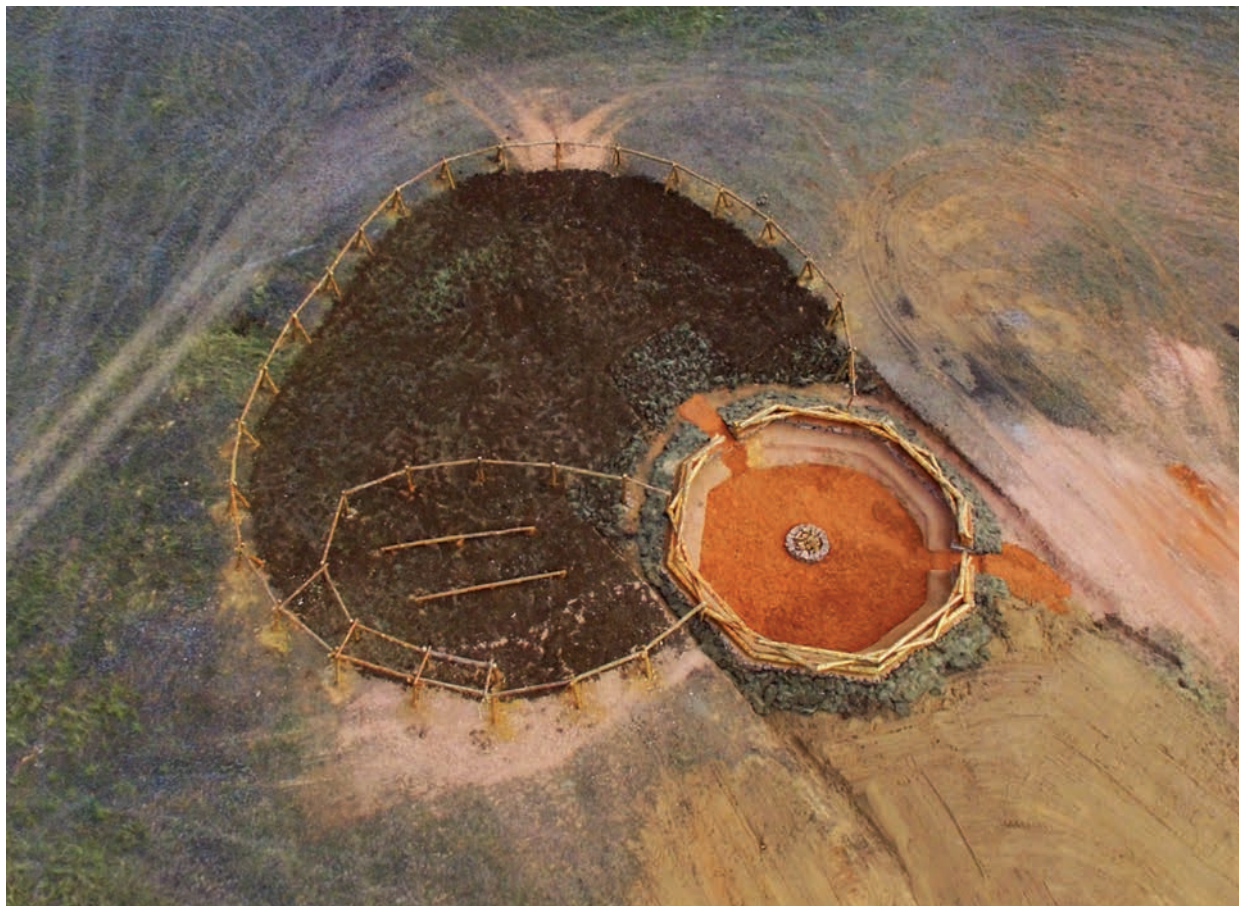

6-сур. Қымызхананың қайта қалпына келтіруден кейінгі көрінісі. Сурет Ж.К. Сұлтанжановтікі
Fig. 6. View of kumyzkhana after restoration. Photo by Zh. Sultanzhanov
Рис. 6. Вид кымызханы после реставрации. Фото Ж.К. Султанжанова

4 Қорытынды (Дарменов Р.Т., Тәжекеев Ә.Ә.)

2021 ж. Ботай қонысында орналасқан «Қымызхана» кешенінде жасалған жұмыстар техникалық құжаттамаға сәйкес жүргізіліп үйдің ішкі келбетін безендіру, оның ішіндегі гидрооқшаулау үшін жергілікті шикізат көздерінен алынып пайдаланды. Ботайлықтардың тұрмыс тіршілігі, дүниетанымы туралы ақпаратты қайта қалпына келтіруге байланысты жұмыстары реставрация барысында пайдаланылды.

Ботайлықтардың тұрмыс тіршілігін, ат ұстау өнерін археологиялық деректер бойынша сыртында жасалған қорадан (загон) да байқауға болады. Қалыптасқан қайта қалпына келтіру жұмыстарының тәжірбиесін Ботай қонысының басқа да ашылған тұрғын үйлеріне пайдалануға болады. Қайта қалпына келтіру жұмыстарының нәтижелері мен материалдары болашақта Ботай қонысы және республикамыздың басқа да аумағында тарихи-мәдени ескерткіштердің қайта қалпына келтіру жұмыстарына нұсқаулық ретінде қалыптасқан тәжірбиені таратуға мүмкіндік туғызып отыр.

7-сур. Қымызхана. Сурет Ж.К. Сұлтанжановтікі
Fig. 7. Kymyzkhana. Photo by Zh. Sultanzhanov
Рис. 7. Кымызхана. Фото Ж.К. Султанжанова

Ботай қонысындағы қайта қалпына келтіру жұмыстарын жүргізу үшін Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының архивтік ғылыми есептері мен өлшем сызбалары талданып, құрылыс барысында қолданылды.

Ботай қонысындағы қайта келтіру жұмыстары ең алғашқы Еуразия даласындағы энеолит дәуіріндегі қоныстың қайта қалпына келтіру жұмыстарының алғашқы сатысы және тарихи тәжірбие. Қазіргі таңда В.Ф. Зайберттің 40 жылдық зерттеулері нәтижесінде алынған тәжірбиеден ашық аспан астындағы музейін қалыптастыруға, тұрғындардың құрылыс салу өнерінің тереңде жатқандығын байқауға болады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Зайберт В.Ф. Поселение Ботай и задачи исследования энеолита Северного Казахстана // Энеолит и бронзовый век Урало-Иртышского междуречья. Межвуз. сб. Челябинск, 1985. С. 3-17.
- 2 Зайберт В.Ф. Энеолит Урало-Иртышского междуречья. Петропавловск, 1993. 246 с.
- 3 Зайберт В.Ф. Ботайская культура. Алматы: КазАқпарат, 2009. 566 с.
- 4 Зайберт В.Ф. Ботай у истоков степной цивилизации. Книга-альбом. Алматы: Балауса, 2011. 480 с.

- 5 Зайберт В.Ф. Основные итоги изучения ботайской культуры и ее роль в древней истории Казахстана // Труды ФИА. Астана: изд. гр. ФИА, 2013. С. 20-30.
- 6 Зайберт В.Ф. Историко-культурное значение открытия и изучения ботайской культуры на современном этапе // Мәдениет. Культура. Culture. 2017. № 1–2. С. 59-66.
- 7 Зайберт В.Ф. Ботай. Алматы: Балауса, 2020. 480 б. (қазақ, орыс, ағылшын тіл.).
- 8 Зайберт В.Ф., Тюлебаев А.Ж., Задорожный А.В., Құлаков Ю.В. Тайны древней степи. (Исследования поселения Ботай в 2004–2006 гг.). Кокшетау: Изд. центр Кокшетауского ун-та, 2007. 163 с.
- 9 Зайберт В.Ф., Тюлебаев А.Ж., Магзумов А.М. Археологические работы в полевом сезоне 2013 г. на поселении Ботай // Труды ФИА. Астана: изд. гр. ФИА, 2013. С. 112-118.
- 10 Sandra Olsen, Bruce Bradley, David Maki, Alan Outram. Community organization among Copper Age sedentary horse pastoralists of Kazakhstan // Beyond the Steppe and the sown. Proceedings of the 2002 University of Chicago Conference on Eurasian Archaeology / Ed. by L.M. Peterson, A.T. Popova. Smith Brill Leiden Boston, 2006. P. 89-111.

REFERENCES

- 1 Zaibert, V. F. 1985. In: *Eneolit i bronzovyi vek Uralo-Irtyshskogo mezhdurechiya (Eneolithic and Bronze Age of the Ural-Irtysh interfluve)*. Chelyabinsk, 3-17 (in Russian).
- 2 Zaibert, V. F. 1993. *Eneolit Uralo-Irtyshskogo mezhdurechiya (Eneolith of the Ural-Irtysh interfluve)*. Petropavlovsk (in Russian).
- 3 Zaibert, V. F. 2009. *Botayskaya kultura (Botai culture)*. Almaty: “KazAqparat” Publ. (in Russian).
- 4 Zaibert, V. F. 2011. *Botay u istokov stepnoy tsivilizatsii (Botai at the origins of the steppe civilization)*. Almaty: “Balausa” Publ. (in Kazakh, Russian, English).
- 5 Zaibert, V. F. 2013. In: *Proceedings of the branch of the Margulan Institute of Archaeology*. Astana, 20-30 (in Russian).
- 6 Zaibert, V. F. 2017. In: *Madeniet (Culture)*, 1–2, 59-66 (in Russian).
- 7 Zaibert, V. F. 2020. *Botai (Botai)*. Almaty: “Balausa” Publ. (in Kazakh, Russian, English).
- 8 Zaibert, V. F., Tyulebaev, A. Zh., Zadorozhny, A. V., Kulakov, Yu. V. 2007. *Tayny drevney stepi (Secrets of the ancient steppe)*. Kokshetau: Kokshetau University (in Russian).
- 9 Zaibert, V. F., Tyulebaev, A. Zh., Magzumov, A. M. 2013. In: *Proceedings of the branch of the Margulan Institute of Archaeology*. Astana, 112-118 (in Russian).
- 10 Sandra Olsen, Bruce Bradley, David Maki, Alan Outram. 2006. In: Peterson, L. M., Popova, A. T. (eds.). *Beyond the Steppe and the sown. Proceedings of the 2002 University of Chicago Conference on Eurasian Archaeology*. Boston, 89-111 (in English).

Мүдделер қақтығысы туралы ақпаратты ашу. Автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.
/ Раскрытие информации о конфликте интересов. Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов.
/ Disclosure of conflict of interest information. The author claims no conflict of interest.
Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.
Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 17.09.2022.
Рецензенттер мақұлдаған / Одобрено рецензентами / Approved by reviewers: 23.09.2022.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 23.09.2022.

